

**ЖИТІЄ МЕФОДІЯ, ПАНЕГІРИК ГРИГОРІЯ БОГОСЛОВА
АФНАСІЮ ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОМУ І БЛИЗЬКІСТЬ ДНІВ
НАРОДЖЕННЯ АФНАСІЯ (2 ТРАВНЯ)
І МЕФОДІЯ (10 ТРАВНЯ) В УСПЕНСЬКІЙ ЗБІРЦІ**

Твори Григорія Богослова, які були улюбленим читанням обох просвітителів слов'ян та їхніх учнів, не випадково належать до найчастіше цитованих як у “Житії Костянтина”, так і в “Житії Мефодія”¹. Дослідники звернули увагу, зокрема, на цитування в гл. III “Житія Костянтина”, де йдеться про його чудесний сон, в якому майбутній Філософ обрав своєю дружиною Мудрість Софію, вірша Григорія Богослова “Θρηῖνος περὶ τῶν τῆς αὐτοῦ ψυχῆς παθῶν”², а в гл. V – листа цього ж отця до Нікобула³. При цьому прикметною особливістю цитування Григорія Богослова автором “Житія Мефодія”, на відміну від автора “Житія Костянтина”, виступає неодноразове звернення не лише до панегирика Василю Великому, відзначене в обох Житіях, а й до характерного виключно для розповіді про Мефодія цитування панегирика Григорія Богослова Афанасію Олександрійському. Низку прямих цитат з цього панегирика було відзначено дослідниками на початку твору в гл. I (Пролозі), в гл. II й гл. III та наприкінці “Житія Мефодія” в гл. XVII⁴.

За їх спостереженнями, після слів Житія Мефодія (за рукоп. XII ст. ГИМ. Усп. собр., 4 Син 1063) “Б҃гъ мно҃гствын нже хоцеть дабы вьсакъ члвкъ спсень былъ ·· н в разбѣмъ нстьннын прншьль ·· вѣ наша лѣта ѣзника рѣдн нашего ѿ немь же са не вѣ ннѣзто же ннокн же попеклъ ·· на добрыч чннъ вѣздвнже

¹ *Жития Кирилла и Мефодия. Факсимильное воспроизведение рукописей: Пространное житие Константина Кирилла Философа (последняя четверть XV века), Пространное житие Константина Кирилла Философа (начало XV века), Пространное Житие Мефодия (середина XII века), Похвальное слово Кириллу и Мефодию (середина XII века), Краткое житие Константина Кирилла Философа (конец XIV – начало XV века), Краткое житие Мефодия (начало XV века) / Вступительные статьи П.Н. Динеева, Д.С. Лихачева, И.С. Дуйчева, Б.Е. Флори. Москва; София 1986.*

² F. Grivec, *Zaroka sv. Cirila s Sofijo Modrostijo*, *Bogoslovni Vestnik*, 15 (1935) 82–84; V. Vavřínek, *Staroslověnské životy Konstantina a Metoděje a panegyriky Řehoře z Nazianzu*, *Listy filologické*, 1 (1962) 104.

³ J. Dujčev, *Nestor in the Life of Constantine Cyril*, *Studia palaeoslovenica*. Praha 1971.

⁴ Fr. Grivec, *Viri staroslovenskega Žitija Metodija*, *Jugoslovenski istoriski časopis*, 1 (1935) 336–351; Fr. Gnidovec, *Vpliv sv. Gregorija Nazianskega na sv. Cirila in Metodija*. Diss. XX. Ljubljana 1942; Vavřínek V, *Op. cit.*, 96–122 (113–116).

нашого *о̀учителя бѣжнаго о̀учителя Ме-фодна*” наводиться текст, який є поєднанням перекладених слів’янською цитат з панегірика Григорія Богослова Афанасію Олександрійському (Oratio 21 In laudem magni Athanasii PG, t. 35, 1085B): “*ѡвѣмъ во равнъхъ вѣ ··· овѣхъ же малы мьнни ··· а дробъгнхъ волтн ··· словесьныа дѣтелью прѣспѣвъ ··· а дѣтельныа словъмъ ··· вѣмъ во са о̀подобль ··· вѣхъ образъ на себе явлаше*” (л. 104б–104в), а потім (Oratio 21, PG, t. 35, 1088B): “*не хоташе во чѣстныа дѣла оръзпѣтнн непрѣбывающнн въ вѣкы*” (л. 104г). У самому кінці “Житія Мефодія” знов використано цитату з цього ж панегірика Афанасію Олександрійському (Or. 21 PG 35, 1128B): “*н прѣложна къ о̀цѣмъ свонмъ. н патрнархомъ. н прорркомъ н апломъ. о̀учителемъ. мчѣнкомъ*” (л. 109б).

Такий значний прямий вплив патристичного взірця чи швидше опосередкований стилістикою візантійської агіографії перегук між Панегіриком Афанасію Олександрійському та Житієм Мефодія, тим не менше, схоже ще не був сприйнятий ані самими дослідниками, ані їх знаними читачами⁵ як вірогідний показник проведення автором Житія певних свідомих паралелей між особистісним, а не просто типологічним, образом архієпископа Олександрійського Афанасія і біографічними відомостями про архієпископа Паннонського Мефодія, обумовленими певними доленосними віхами життєвого шляху обох святих.

Однак, та особлива “обрамлююча” роль, яка була відведена автором “Житія Мефодія” саме панегірикові Афанасію Олександрійському (навіть у порівнянні з використанням і панегірика Григорія Богослова Василю Великому), вочевидь, не виглядає випадковою, якщо взяти до уваги, що й в Успенській збірці XII ст. Житіє Афанасія Олександрійського (5а–8б) на 2 травня “*мѣца тогъ ··· въ ··· вѣ ··· днь*” та Житіє Мефодія (102б–109в) на 10 травня “*мѣца мана ··· въ ··· і ··· днь*” у послідовності четв’ї мінеї на травень стоять майже поряд. При цьому, за спостереженням видавців, літера *ї* написана по підскобленому (“о руке, которой принадлежит исправление, судить трудно; чернила по цвету не отличаются от чернил основного письма. Последнее чтение по календарю относится к 11 мая или чаще к 6 апреля”⁶). Дата 6 квітня є, згідно з ЖМ, датою успіння першовчителя

⁵ Так, наприклад, зауважуючи дослідження В. Вавжинеком “вѣрху зависимостта между ЖК ЖМ и Похвалного слово за Василий Кесарийски от Григорий Назиански”, Иван Дуйчев про досліджену водночас не меншу залежність ЖМ від Похвального слова Григорія Богослова Афанасію Олександрійському не згадує. Див.: *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Софія 1985, т. 1, с. 312.

⁶ *Успенский сборник XII–XIII вв.* / Изд. подготовили О.А. Князевская, В.Г. Демьянов, М.В. Ляпон под редакцией С.И. Коткова. Москва 1971, с. 9 (Приложение: Рис. 1–16). Далі: Усп. 1971.

“почн .. въ .. ѿ .. днь мѣца априла” (109а). В Асеманієвому глаголичному євангелії (другої половини X ст. чи початку XI ст.) під 6 квітня також пам'ять про успіння: “Н памать оуспеннѣ прѣподобнаго отьца нашего Мефодіа дрънепнскоупа вышнага Моравѣн брата прѣподобнаго Кнрла фнлософа”⁷. Оскільки поширене в пам'ятках календарне спогадування під 6 квітня відповідає даті успіння Мефодія, то логічно припустити, що спогадування цього ж отця і вчителя в ЖМ під 10 (11) травня відповідає дню його народження. Збереглися рукописи, в яких під 11 травня Мефодій згадується і разом з Кирилом, успіння якого відзначається під 14 лютого (Асеманієве Євангеліє, Осторомірове Євангеліє 1056–1057, Архангельське Євангеліє 1092 року). Однак, у травневих четьїх Кирил не зазначений, тоді як під 6 квітня в Успенській збірці він згадується в Похвальному слові разом з Мефодієм, яке вставлене у травневий цикл одразу після ЖМ і, вочевидь, у зв'язку передусім з Мефодієм як доповнення до його життя “Мѣца того ж въ .. ѿ .. слово похвально на памѣт стѣма н прославьнымъ оучителема словѣньскоу ѣзыкоу...” (109в–115г). Отже, відзначена О. Бодяньским на полі поряд із заголовком ЖМ (в Успенській збірці) цифра ѿ, що належить руці писця, означає, відповідно до загально зрозумілої логіки спогадування, день успіння Мефодія, що поставлений поряд з днем його народження, а припущення О. Бодяньського про випадкову появу назви місяця травня (замість квітня) в заголовку ЖМ у збірці XII ст., де зберігся найдавніший список цього твору кінця IX – початку X ст., виглядає зайвим, надуманим і до того ж дезорієнтуючим пізніших дослідників. Так, зокрема, довірившись О. Бодяньському, в Коментарі до видання Похвали Кирилу і Мефодію за Успенською збіркою в т. 1 зібрання творів Климента Охридського (Софія, 1970), де Похвала гіпотетично, але не неймовірно, атрибутована саме цьому учневі Кирила і Мефодія, Б. Ангелов зазначає: “Похвала є дадена непосредствено след житието на Методий под 10 май”, однак після цього помилково додає: “после поправено на 6 (ѿ) трябва да се разбира април както е в много други ръкописи”⁸. Насправді ніякого “поправлення” цифри 10 на цифру 6 в рукописі ГИМ, Син. 1063, 1026 немає, а лише добре відома дата успіння Мефодія 6 квітня поставлена додатково на полях поряд із менш відомою датою дня його народження.

⁷ Транскр.: J. Kurz, *Evangeliář Assemanův. Codex Vatikánský 3. Slovanský. Díl II*. Praha, 1955; Фототип. изд. J. Vajs a J. Kurz, *Evangeliarium Assemani. Codex Vaticanus 3. Slavicus glagoliticus. Tomus I. Prolegomena. Tabulae*. Praha 1929.

⁸ Климент Охридски, *Събрани съчинения. Том първи* / Обработили Б.Ст. Ангелов, К.М. Куев, Хр. Кодов. София 1970, с. 447.

Все сказане дозволяє висловити припущення про те, що характерне обрамлююче цитування автором Житія Мефодія панегірика Афанасію Олександрійському, відзначене дослідниками, і вміщення в Успенській збірці Житія Афанасія та Житія Мефодія під близькими травневими датами було обумовлено тим, що мирським ім'ям Мефодія до прийняття ним чернецтва було саме ім'я Афанасія, як мирським ім'ям його молодшого брата Кирила, який прийняв чернецтво лише в кінці життя в Римі, було ім'я Костянтин.

Донині світське ім'я Мефодія вважалось невідомим, а відношення саме до місії Кирила та Мефодія оповідання про хрещення росів під назвою “Διήγησις ἀκριβῆς ὅπως ἐβαπτίσθη τὸ τῶν Ῥωσῶν ἔθνος”, яке збереглося в двох грецьких рукописах XV ст., де згадуються творці слов'янської азбуки, два мужа Κύριλλος καὶ Ἀθανάσιος, більшістю дослідників ставилось під сумнів. Усвідомлення того, що мирське ім'я Мефодія Ἀθανάσιος було відоме автору “Житія Мефодія”, схиляє до більш уважного ставлення до зазначеного грецького джерела і підтримки висловленої ще 1969 р. гіпотези Ж. Лепісьє про те, що брата Костянтина Кирила могли звати Афанасієм⁹.

---

⁹ J. Lepissier, *La legende de Banduri et sa valeur historique: le frère de Constantin Cyrille s'appela-t-il Athanase?* Slavia 38 (1969) 533–541; Проти гіпотези про те, що світським ім'ям Мефодія було ім'я Афанасій висловлювались автори статті: Д. Чешмеджиев, И. Кръпова, *Бандуриевата легенда и нейната историческа стойност*, Paleobulgarica, 1 (1991) 86–95.